

YANGI DAVRDA SOVET DAVLATI VA UNING INQIROZGA YUZ TUTISHI

Boborahimov Shoxrubbek Inoyatillo o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Tel: 88 532 30 20

Email: boboraximovshoxrux@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda Sovet davlatining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy holati tahlil qilib chiqilgan. Ushbu maqolani tayyorlashda Sovet davlatining parchalanib ketishiga sabab bo'lgan omillarni qiyosiy tahlil qilish muhim deb topildi. Shuningdek ushbu maqolada sovetlarning kommunizm qurish dasturi va uning natijalari haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Kommunizm, Belovej bitimi, Kollektiv xavfsizlik shartnomasi.

Kirish.

Bugun dunyoda globallashuv jarayoni yuz berayotgan bir tarixiy sharoitda, ya'ni turli tillarda so'zlashuvchi, turli dinlarga e'tiqod qiluvchi xalqlar o'zaro yaqinlashib bormoqdalar. Har bir xalqning davlatchilik va madaniyati tarixini o'rganish nafaqat ilmiy yoki nazariy, balki chuqur ma'naviy-ruhiy ahamiyatga ega bo'lib, har birimizda o'z tug'ilgan va yashayotgan ona zaminimizga nisbatan mustahkam aloqadorlik hissini rivojlantiradi¹. Turli xalqlar o'z davlatchiligining shakllanishi bosqichini ijtimoiy, iqtisodiy va tarixiy-madaniy vaziyatlariga bog'liq holda turli tarixiy davrlarda bosib o'tdilar. Yer yuzida o'z davlatchiligini hech qachon yarata olmagan elatlar va qabilalar saqlanib qolgan bo'lib, ularning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti bir necha ming yillar ilgarigidek, urug' boshliqlarining obro' e'tibori bilan boshqarilib turilmoqda.

Dunyo XX asrga ikkinchi sanoat inqilobi boshlanishi bilan kirib keldi. Bu asrda insoniyat ilm-fan va texnika taraqqiyotida ulkan yutuqlarga erishdi. XX asr boshlaridan davlatning jamiyatda tutgan o'rnida tub o'zgarishlar yuz bera boshladi. Bu hodisa keyinchalik davlatning iqtisodga aralashuvi, iqtisodda davlat sektorining vujudga keltirilishi, davlatning iqtisodiy islohotlarga bosh bo'lishi, fuqarolarning ijtimoiy himoyasi masalasiga chuqur e'tibor berishi bilan izohlanadi. Bu hodisa mehnat bilan kapital o'rtasidagi qarama-qarshilikni yumshatishni, oxir-oqibatda ijtimoiy inqiloblarning oldini olishni, keyinroq esa ularning butunlay keraksiz bo'lib qolishini

---

¹ I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". -T.: Ma'naviyat 2008.

ta'minladi.² XX asr tarixga inson huquqlari uchun kurash asri bo'lib ham kirdi. Bu

o'rinda Birlashgan Millatlar Tashkiloti 1948-yilda qabul qilgan «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi» katta tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Buning natijasi o'laroq mustamlaka va yarim mustamlaka xalqlarga mustaqillik berish masalasi har qachongidan ham dolzarb bo'lib qoldi. To'g'ri, mustamlaka zulmidan xalos bo'lish birgina hujjatning kuchi bilan amalga oshgani yo'q. Mustamlaka va yarim mustamlaka xalqlar ayni paytda milliy-ozodlik kurashi ham olib bordilar. Oxir-oqibat ular o'z ozodliklarini qo'lga kiritdilar. O'z taqdirini o'zlari belgilash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu asrda Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya, Avstriya-Vengriya, Usmonli Turklar, Portugaliya kabi davlatlar o'z mustamlakalaridan ajraldilar, shuningdek mustamlakachi imperiya — sobiq Sovet davlati quladi. Natijada dunyo siyosiy xaritasida katta o'zgarishlar yuz berdi. Ko'plab mustaqil davlatlar tashkil topdi. XX asr oxiriga kelib mustamlakada yashayotgan xalqlar deyarli qolmadi. Binobarin, XX asr mustamlakachi imperiyalarning yemirilishi va qulashi asri bo'lib ham tarixda o'chmas iz qoldirdi.³

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Urushdan keyingi yillarda yana o'zgacha fikrlovchi kishilarni qatag'on qilish boshlandi. o'zgacha fikrlovchilarni qatag'on qilish — totalitar sotsializmning yo'ldoshidir. Chunki totalitar sotsializm — kuchga hamda yolg'on aqidalarga asoslanadigan jamiyat. Biroq har bir davrda totalitar sotsializm himoyachilari qatag'on boshlash uchun bahona sifatida nimanidir asos qilib oladilar. Urushdan keyingi qatag'onlarda ham shunday qilindi. Iqtisodiy islohotlar borasida ziyolilarning bir qismi korxonalar o'rtasida raqobat sharoitini vujudga keltirishni, hissadorlik jamiyatlarini tuzishni, davlat ta'minotini bekor qilishni, xususiy savdoni yo'lga qo'yishni, erkin narx joriy etilishini, kolxozlar mol-mulkini va ularga berilgan yerlarni oilalarga bo'lib berish yo'li bilan kolxozlarni amalda tugatishni taklif etdilar. KPSS ning 1959-yilda bo'lib o'tgan navbatdan tashqari XXI syezdi SSSR da sotsializm «to'la va uzil-kesil g'alaba qozondi», degan xulosaga keldi. Bunga mamlakat iqtisodiy taraqqiyotida ro'y bergan sezilarli ijobiy yutuqlar asos

² Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2023). MARKAZIY OSIYODA ARABLAR BILAN BOG'LIQ IJTIMOY QATLAMLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(5), 1048-1052.

³ Мамараджабов, Б. (2023). САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/6).

qilib olindi. KPSS ning XXII syezdida (1961-yil) KPSS ning yangi dasturi — Kommunizm qurish dasturi qabul qilindi.⁴ Kommunistlar fikricha, kommunizm qanday jamiyat edi? Birinchidan, bu — ishlab chiqarish vositalari to'la umumxalq (aslida davlat) mulki bo'lgan jamiyat edi. Ikkinchidan, bu — jamiyatning barcha a'zolari ijtimoiy jihatdan batamom teng bo'lgan sinfsiz jamiyat edi. Uchinchidan, bu — ijtimoiy boylikning barcha manbalar mo'i-ko'l bo'lgan, to'lib-toshib turadigan va, natijada, har kim qobiliyatiga yarasha ishlaydigan, lekin jamiyat boyligidan har kim ehtiyojiga yarasha ulush oladigan jamiyat edi.

To'rtinchidan, bu — mehnat qilish hamma uchun birinchi hayotiy ehtiyoj, anglangan zaruriyat bo'lib qoladigan jamiyat edi. Dasturda kommunizm qurish uchun quyidagi 3 ta ulkan vazifani bajarish zarurligi ta'kidlandi:

- kommunizmning moddiy-texnika bazasini yaratish;
- yangi ijtimoiy munosabatlarni vujudga keltirish;
- yangi kishini tarbiyalash.⁵

Sovet Ittifoqining parchalanishi Sovet Ittifoqi (SSSR) tarkibidagi ichki parchalanish jarayoni bo'lib, bu mamlakat va uning federal hukumatining suveren davlat sifatida mavjudligini tugatishga olib keldi va shu bilan 1991 yil 26 dekabrda uning tarkibiy respublikalari to'liq suverenitetga ega bo'ldi. Bu Bosh kotib Mixail Gorbachevning siyosiy boshi berk va iqtisodiy orqaga chekinish davrini to'xtatish maqsadida sovet siyosiy va iqtisodiy tizimini isloh qilish harakatlariga chek qo'ydi. Sovet Ittifoqi ichki turg'unlik va etnik separatizmni boshidan kechirdi. O'zining so'nggi yillarigacha yuqori darajada markazlashgan bo'lsa-da, mamlakat turli etnik elatlar uchun vatan bo'lib xizmat qilgan o'n besh yuqori darajadagi respublikalardan iborat edi. 1991 yil oxiriga kelib, halokatli siyosiy inqiroz sharoitida, bir nechta respublikalar Ittifoqdan chiqib ketgan va markazlashgan hokimiyatning zaiflashishi bilan, uning ta'sischi uchta a'zosining rahbarlari Sovet Ittifoqi endi mavjud emasligini e'lon qilishdi. Tez orada ularning deklaratsiyasiga yana sakkiz respublika qo'shildi⁶.

⁴ Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2022). ARABISTON YARIM OROLIDA DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 118-121.

⁵ Firestone, Thomas. "Four Sovietologists: A Primer." *National Interest* No. 14 (Winter 1988/9), pp. 102-107 on the ideas of Zbigniew Brzezinski, Stephen F. Cohen Jerry F. Hough, and Richard Pipes.

⁶ Daly, Jonathan and Leonid Trofimov, eds. "Russia in War and Revolution, 1914–1922: A Documentary History." (Indianapolis and Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 2009). ISBN 978-0-87220-987-9.

Gorbachev 1991 yil dekabr oyida iste'foga chiqdi va Sovet parlamentidan qolgan narsa o'z-o'zidan tugash uchun ovoz berdi. Jarayon Ittifoqning turli milliy respublikalarida kuchayib borayotgan tartibsizliklar bilan boshlandi va ular va markaziy hukumat o'rtasidagi uzluksiz siyosiy va qonunchilik ziddiyatiga aylandi. Estoniya 1988 yil 16 noyabrda Ittifoq tarkibida davlat suverenitetini e'lon qilgan birinchi Sovet respublikasi bo'ldi. Litva Boltiqbo'yi qo'shnilari va Janubiy Kavkazdagi Gruziya respublikasi bilan 1990 yil 11 martdagi qonun bilan Sovet Ittifoqidan to'liq mustaqilligini e'lon qilgan birinchi respublika bo'ldi. ikki oy ichida unga qo'shilish. 1991-yil avgustida kommunistik qattiqqo'l va harbiy elita Gorbachyovni ag'darib, barbod bo'lgan islohotlarni davlat to'ntarishi bilan to'xtatishga urinishdi, ammo muvaffaqiyatsizlikka uchradi. G'alayon Moskvadagi hukumatning o'z ta'sirining katta qismini yo'qotishiga olib keldi va keyingi kun va oylarda ko'plab respublikalar mustaqillik e'lon qildi. Boltiqbo'yi davlatlarining ajralib chiqishi 1991-yil sentabrda tan olingan. Belovej kelishuvlari 8-dekabrda Rossiya Prezidenti Boris Yeltsin, Ukraina Prezidenti Kravchuk va Belorussiya raisi Shushkevich tomonidan imzolangan bo'lib, ular bir-birining mustaqilligini tan olish va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligini tashkil etish (MDH) Sovet Ittifoqini almashtirish. Qozog'iston 16 dekabrda mustaqilligini e'lon qilib, Ittifoqdan chiqqan oxirgi respublika bo'ldi. Gruziya va Boltiqbo'yi davlatlaridan tashqari barcha sobiq Sovet respublikalari 21 dekabrda Olma-Ota protokolini imzolagan holda MDHga qo'shildi⁷. 25 dekabrda Gorbachev iste'foga chiqdi va o'zining prezidentlik vakolatlarini, shu jumladan yadroviy ishga tushirish kodlari ustidan nazoratni Rossiya Federatsiyasining birinchi prezidenti bo'lgan Yeltsinga topshirdi. O'sha kuni kechqurun Sovet bayrog'i Kremldan tushirildi va uning o'rniga Rossiyaning uch rangli bayrog'i o'rnatildi. Ertasi kuni SSSR Oliy Kengashining yuqori palatasi - Respublikalar Soveti Ittifoqni rasman tarqatib yubordi⁸.

[Sovuq urushdan](#) keyin bir qancha sobiq Sovet respublikalari Rossiya bilan yaqin aloqalarni saqlab qoldi va MDH, Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (ODKB), Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi (YEOI) va Ittifoq davlati kabi ko'p tomonlama tashkilotlarni tuzdi. , iqtisodiy va harbiy hamkorlik uchun. Boshqa tomondan, Boltiqbo'yi davlatlari va sobiq Varshava Shartnomasi davlatlarining aksariyati Yevropa Ittifoqining bir qismi bo'lib, NATOga qo'shildi, Ukraina, Gruziya va Moldova kabi boshqa sobiq Sovet respublikalari ham xuddi shu yo'ldan borishdan

---

⁷ <https://history-maps.com/>

⁸ Feis, Herbert. Churchill-Roosevelt-Stalin: The War they waged and the Peace they sought (1953).

ochiqchasiga qiziqish bildirmoqda. 25 dekabrda Gorbachev iste'foga chiqdi va o'zining prezidentlik vakolatlarini, shu jumladan yadroviy ishga tushirish kodlari ustidan nazoratni Rossiya Federatsiyasining birinchi prezidenti bo'lgan Yeltsinga topshirdi. O'sha kuni kechqurun Sovet bayrog'i Kremldan tushirildi va uning o'rniga Rossiyaning uch rangli bayrog'i o'rnatildi. Ertasi kuni SSSR Oliy Kengashining yuqori palatasi - Respublikalar Soveti Ittifoqni rasman tarqatib yubordi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Mixail Gorbachyov olib borgan tashqi siyosat kommunistik tuzumdan to'ygan Sharqiy Yevropa mamlakatlarida ham katta o'zgarishlarga olib kelgan. 1988-yili Sovet Ittifoqi "Brejnev doktrinasini"dan voz kechishi e'lon qilindi. Ya'ni, Sharqiy blok ichki ishlarini o'zi erkin belgilash imkoniga ega bo'ldi. SSSR ning yagona totalitar davlat sifatida saqlanib turishida KPSS ning roli beqiyos katta bo'lganligiga SSSR ning 70-yillik tarixida guvoh bo'lishimiz mumkin. Biroq qayta qurish yillarida KPSS obro'si borgan sari yo'qolib bordi. Partiyada poraxo'rlik va korrupsiya kuchaydi. Demokratik kuchlar hatto SSSR Konstitutsiyasiga yozib qo'yilgan KPSS ning rahbarlik roli haqidagi qoidaning chiqarib tashlanishiga erishdilar.

Adabiyotlar:

1. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". -T.: Ma'naviyat 2008.
2. Feis, Herbert. Churchill-Roosevelt-Stalin: The War they waged and the Peace they sought (1953).
3. Daly, Jonathan and Leonid Trofimov, eds. "Russia in War and Revolution, 1914–1922: A Documentary History." (Indianapolis and Cambridge, MA: Hackett Publishing Company, 2009). ISBN 978-0-87220-987-9.
4. Firestone, Thomas. "Four Sovietologists: A Primer." National Interest No. 14 (Winter 1988/9), pp. 102-107 on the ideas of Zbigniew Brzezinski, Stephen F. Cohen Jerry F. Hough, and Richard Pipes.
5. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2022). ARABISTON YARIM OROLIDA DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10), 118-121.
6. Мамараджабов, Б. (2023). САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/6).
7. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2023). MARKAZIY OSIYODA ARABLAR BILAN BOG'LIQ IJTIMOIIY QATLAMLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(5), 1048-1052.
8. <https://history-maps.com/>